

Verschillen tussen ouders en kinderen in de rapportage van steun en contact¹

Pearl A. Dykstra en Jornt J. Mandemakers

Gegevens over intergenerationele steun en contact in 4.055 ouder-kind dyades afkomstig van de Netherlands Kinship Panel Study zijn gebruikt om verklaringen te toetsen voor rapportageverschillen. De verklaringen richten zich op bronnen van vertekening en onnauwkeurigheid. De resultaten laten geen systematische overschatting zien van steun en contact door ouders vergeleken met kinderen, zoals voorspeld door de generationele inzet-hypothese. Rapportageverschillen blijken wel te kunnen worden toegeschreven aan vertekeningen die samenhangen met een neiging tot zelfvermeerdering, persoonlijke normen op het gebied van familiesteun, ontevredenheid over ontvangen steun en gepercipieerde relatiekwaliteit. Verder blijken laagopgeleide ouders en kinderen minder nauwkeurig te rapporteren dan hoogopgeleide.

Inleiding

In toenemende mate worden de wenselijkheid en noodzaak onderkend om multi-actor data te verzamelen, dat wil zeggen, gegevens van beide participanten in een relatie of van verschillende leden van een sociaal netwerk. Een methodologisch voordeel is dat het vergelijken van antwoorden van verschillende actoren een manier is om de betrouwbaarheid en validiteit van verzamelde gegevens te testen. Verder is het vanuit methodologisch oogpunt verstandig om gegevens over participanten in dyades en netwerken bij betrokkenen zelf te verzamelen; zij zijn immers het meest deskundig. Multi-actor gegevens kunnen ook inhoudelijke informatie opleveren. Een discrepantie in antwoorden duidt mogelijk op conflicten of op eenzijdige afhankelijkheid binnen relaties. Tussen methodologische en inhoudelijke bestuderingen van discrepanties bestaat een zekere spanning. Methodologen zijn over het algemeen sterker geneigd om discrepanties als ruis of als fouten te beschouwen. Relatieonderzoekers daarentegen, zijn sterker geneigd om te achterhalen wat discrepanties zeggen over de personen zelf of over de kwaliteit van hun relatie.

---

¹ Deze bijdrage is gebaseerd op de *master thesis* van de tweede auteur van het Sociology and Social Research (SaSR) programma van de Universiteit Utrecht, welke geschreven is tijdens een stage bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Bij de analyses is gebruik gemaakt van gegevens van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS). Financiering voor de NKPS is afkomstig van het Fonds Investerings Groot van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Tilburg. De auteurs hebben dankbaar gebruik gemaakt van de door Catrin Finkenauer gemaakte opmerkingen, toen zij als referent optrad tijdens het multi-actor symposium in Tilburg.

De multi-actor data waarvan in de onderhavige studie gebruik wordt gemaakt, zijn afkomstig van ouders en volwassen kinderen. Het betreft rapportages van intergenerationale steun en contact. Uit eerder onderzoek is naar voren gekomen dat ouders en kinderen regelmatig verschillend rapporteren over hoe vaak ze elkaar zien, hoeveel steun ze uitwisselen, enzovoort (Aquilino, 1999; Bond en Harvey, 1991; Giarusso, Stallings en Bengtson, 1995; Jessop, 1981; 1982; Klein Ikkink, Van Tilburg en Knipscheer, 1999; Rossi en Rossi, 1990; Shapiro, 2004; Tein, Roosa en Michaels, 1994). Helaas ontbreekt echter een goed inzicht in de redenen waarom ouders en kinderen verschillend rapporteren over hun relatie. Vandaar dat we ons in deze bijdrage niet alleen richten op het vaststellen van mogelijke systematische verschillen in de rapportages van ouders en kinderen, maar ook op de verklaring daarvan. De hypothesen die we formuleren zijn afkomstig van de literatuur over (a) ouder-kind rapportageverschillen, (b) rapportageverschillen in andere hechte relaties en (c) methodologische valkuilen in surveyonderzoek.

We maken gebruik van rapportages over concreet gedrag van intergenerationale steun en contact (emotionele en instrumentele ondersteuning en frequentie van contact) van gekoppelde ouders en hun uitwonende kinderen uit de Nederlands Kinship Panel Study (NKPS). De NKPS is een grote representatieve multi-actordataset met informatie over 8.161 respondenten en hun families in Nederland (Dykstra, Kalmijn, Komter, Knijn, Liefbroer en Mulder, 2005).

Theoretisch model

Het uitgangspunt van het theoretische model is dat rapportageverschillen enerzijds kunnen worden toegeschreven aan *vertekeningen* en anderzijds aan *onnauwkeurigheden*. Vertekenen houdt in dat bepaalde zaken worden over- dan wel ondergerapporteerd: ze worden positiever dan wel negatiever voorgesteld dan ze in werkelijkheid zijn. Onnauwkeurig rapporteren houdt in dat fouten worden gemaakt omdat kennis ontbreekt of vanwege gebrek aan motivatie om goed antwoord te geven. Elke rapportage bestaat uit de onzichtbare realiteit van wat er concreet gebeurt, plus een mogelijke systematische positieve of negatieve vertekening, plus een willekeurige fout van variërende omvang, veroorzaakt door onnauwkeurigheid. Systematische vertekeningen beïnvloeden de omvang en richting van discrepanties, terwijl onnauwkeurigheid uitsluitend de omvang van discrepanties beïnvloedt. Statistisch gezien vergroten of verkleinen systematische vertekeningen het gemiddelde van individuele rapportages, en onnauwkeurigheid vergroot de variantie van individuele rapportages.

Vertekeningen en onnauwkeurigheden kunnen zich op verschillende momenten in het responsproces voordoen (Burton en Blair, 1991; Draisma, 2000; Tourangeau, Rips, en Rasinski, 2000). Onder 'responsproces' verstaat men de stappen gelegen tussen de ervaring van een respondent en de rapportage daarover via voorgestructureerde antwoordcategorieën. Ten eerste kunnen er vertekeningen en onnauwkeurigheden in rapportage ontstaan doordat de perceptie van ouder en/of

kind afwijkt van de realiteit. De kennis van respondenten over gedragingen in een relatie in het verleden en de manier waarop zij informatie verwerken, kunnen van invloed zijn op de mate waarin hun perceptie overeenkomt met de realiteit. Ten tweede kunnen vertekeningen en onnauwkeurigheden veroorzaakt worden door het al of niet correct meten van percepties van ouders en kinderen. Respondenten verschillen in bereidheid en vaardigheid in het interpreteren en beantwoorden van enquêtevragen. De omvang van vertekeningen en onnauwkeurigheden kan verschillen tussen respondenten: voor de een zal deze relatief klein zijn, voor de ander groot.

De hypothesen zijn geformuleerd in termen van 'over- of onderrapporteren' door respondenten, wanneer het om mogelijke systematische vertekeningen gaat. Strikt genomen weten we niets over de 'ware' mate van ondersteuning en contact tussen ouder en kind. We hebben immers geen objectieve, onafhankelijke metingen van wat er zich in de ouder-kindrelaties uit de NKPS voordoet. De termen over- en onderrapporteren worden daarom alleen ten opzichte van de rapportage van de ander gebruikt. Discrepancies in rapportages van intergenerationele steun kunnen het gevolg zijn van over- of onderrapporteren van de ouder, en/of over- of onderrapporteren van het kind. We kunnen niet met zekerheid zeggen of de verantwoordelijkheid voor waargenomen discrepanties tussen de rapportages bij de ouder, bij het kind of bij beiden ligt. Het enige wat we kunnen doen is factoren bestuderen die correleren met waargenomen discrepanties. De hypothesen aangaande de onnauwkeurigheid van respondenten hebben geen last van deze beperkingen.

Hypothesen over vertekeningen

Generationale inzet. De eerste hypothese betreft een algemeen rapportageverschil tussen ouders en kinderen en is gebaseerd op de gedachte van differentiële generationele inzet (*generational stake*), zoals eerst geformuleerd door Bengtson en Kuypers (1971). Volgens deze auteurs zouden ouders, omdat zij generationele continuïteit nastreven, een groter belang hebben bij hechte intergenerationele banden dan kinderen. De laatsten streven immers naar onafhankelijkheid en zouden eerder geneigd zijn zich van hun ouders af te zetten. De grotere generationele inzet van ouders zou zich vertalen in meer positieve omschrijvingen van de ouder-kind relatie in vergelijking met die van hun kinderen. Rapportageverschillen consistent met de generationele inzet-hypothese zijn gevonden voor affectie (Aquilino 1999; Bond en Harvey, 1991; Tein, e.a., 1994; Shapiro, 2004). Voor steunuitwisselingen en contactfrequentie zijn de resultaten wisselend (Klein Ikink e.a., 1999; Shapiro, 2004). Onze eerste hypothese luidt: ouders overrapporteren gegeven en ontvangen steun en contact vergeleken met kinderen (H1).

Zelfvermeerdering. Psychologen hebben herhaaldelijk een aantal kernmotieven geïdentificeerd die aan sociaal gedrag ten grondslag liggen, waarvan zelfvermeerdering (*self enhancement*) er één is (Fiske, 2004; Stevens en Fiske, 1995).

Zelfvermeerdering is de neiging eigen gedragingen en vaardigheden positiever te beoordelen dan die van anderen. Zelfbehoud zou hieraan ten grondslag liggen. Toegepast op steunuitwisselingen leidt zelfvermeerdering tot de volgende hypothese: ouders en kinderen overrapporteren gegeven steun en onderrapporteren ontvangen steun (H2). Het patroon van resultaten dat uit eerder onderzoek naar voren komt is in overeenstemming met deze hypothese (Marsden, 1990). Het mechanisme van zelfvermeerdering is niet relevant voor mogelijke verschillen in de rapportage van contactfrequentie.

Familienormen. Hoewel de sociale norm dat familieleden elkaar moeten helpen sterk is (Klein Ikkink e.a., 1999), verschillen mensen in de mate waarin zij deze norm onderschrijven (Gans en Silverstein, 2006; Liefbroer en Mulder, 2006; Rossi en Rossi, 1990). Wij gaan ervan uit dat degenen die sterker van oordeel zijn dat familieleden voor elkaar klaar moeten staan, eerder geneigd zijn om de uitwisselingen binnen hun families positiever voor te stellen dan ze in werkelijkheid zijn. Aanwijzingen dat rapportagevertekeningen beïnvloed worden door persoonlijke normen, komen uit onderzoek naar de verdeling van huishoudelijke taken (Kamo, 2000; Press en Townsley, 1998). Mannen die zeggen geëmancipeerde waarden aangaande de verdeling van huishoudelijke taken aan te hangen, overrapporteren hun bijdrage. De voorgaande redenering leidt tot de derde hypothese: ouders en kinderen die sterkere familienormen hebben, overrapporteren gegeven en ontvangen steun in vergelijking met degenen die minder sterke familienormen hebben (H3).

Ontevredenheid met steun. Mensen kunnen ontevreden zijn met de hoeveelheid steun die zij ontvangen van hun familie, omdat soms zelfs goedbedoelde pogingen om te helpen averechts werken (Uchino, 2004), of omdat meer steun wordt gewenst of verwacht dan wordt ontvangen. Onze veronderstelling is dat ontevredenheid met de mate van steun kan leiden tot het onderrapporteren van ontvangen steun. Onderrapporteren is mogelijk een manier om gevoelens van verbolgenheid te uiten (Klein Ikkink e.a., 1999). Onderrapporteren kan ook een manier zijn om de cognitieve dissonantie (Festinger, 1957) te reduceren die is ontstaan, omdat de daadwerkelijk ontvangen steun achterblijft bij de verwachte steun. Een indicatie voor een relatie tussen ontevredenheid, in de vorm van niet uitgekomen verwachtingen, en rapportageverschillen komt uit een studie van Corriel en Cohen (1995) onder studenten met stress. Tussen de studenten en hun ondersteuners was er meer overeenkomst in de rapportages van sociale steun wanneer de verwachtingen van de studenten over te ontvangen steun uitkwamen. Onze vierde hypothese luidt daarom als volgt: Ouders en kinderen die ontevreden zijn met de mate van steun, onderrapporteren ontvangen steun (H4). Deze hypothese voorspelt alleen een verband tussen ontevredenheid en ontvangen steun, niet voor gegeven steun en contactfrequentie.

Relatiekwaliteit (a). Mensen hebben de neiging om hun hechte relaties in een te rooskleurig licht te zien (Gagné en Lydon, 2004). De gedachte is dat mensen zulke

percepties koesteren, omdat het voor het zelfvertrouwen goed is om een positief beeld van een hechte relatie te hebben. Ouders en kinderen die een goede relatie denken te hebben, kunnen daarom eerder geneigd zijn steun en contact te overrapporteren. Onze vijfde hypothese is als volgt: Ouders en kinderen die een hogere gepercipieerde relatiekwaliteit melden, overrapporteren gegeven en ontvangen steun en contact (H5).

Hypothesen over onnauwkeurigheid

Relatiekwaliteit (b). Mensen met een kwalitatief goede relatie weten meer over elkaar en over hun relatie dan degenen met een slechte relatie (Coriell en Cohen, 1995). Meer kennis van ouders en kinderen over elkaar geeft een grotere kans op nauwkeurigheid van rapportage. Individuen die nader tot elkaar staan, nemen een prominentere plek in elkaars gedachten in (Gagné en Lydon, 2004). Over het algemeen zijn mensen nauwkeuriger over zaken die voor hen belangrijk zijn (Jessop, 1982). Zulke zaken vallen op, worden beter onthouden, zijn gemakkelijker weer voor de geest te halen en worden om die redenen waarschijnlijk beter gerapporteerd. De twee geschetste mechanismen van meer kennis over en een groter belang van betere relaties verklaart wellicht waarom onderzoek meer overeenkomsten in rapportages over sociale steun bij meer hechte relaties vindt (Antonucci en Israel, 1986; Coriell en Cohen, 1995; Pescosolido en Wright, 2004). Onze zesde hypothese luidt: Ouders en kinderen die een hogere relatiekwaliteit rapporteren, zijn nauwkeuriger in het rapporteren van gegeven en ontvangen steun en contact (H6).

Cognitieve vaardigheid. Onderzoek laat zien dat mensen met lagere cognitieve vaardigheden meer moeite hebben om accuraat antwoord te geven op enquêtevragen dan mensen met meer cognitieve vaardigheden (Knäuper, Belli, Hill en Regula Herzog, 1997). Net als in de studie van Knäuper en anderen (1997) gebruiken wij het hoogst behaalde opleidingsniveau als een *proxy* voor de cognitieve vaardigheid van respondenten. Onze zevende hypothese is: Hoger opgeleide ouders en kinderen rapporteren nauwkeuriger over de hoeveelheid steun en contact dan lager opgeleide (H7).

Onderzoeksopzet

Data

De analyses zijn gebaseerd op gegevens uit de eerste golf (2002-2004) van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) (Dykstra e.a., 2005). De NKPS bevat informatie over 8.161 hoofdrespondenten, in de leeftijdsgroep 18-79, en hun familieleden. De NKPS stelde de hoofdrespondenten, vanaf hier 'ankers' genoemd, en enkele willekeurig geselecteerde kinderen, broers, zussen, ouders en vrienden identieke vragen over hun relatie, familieomstandigheden en de mate van steun en

contact. De ankers vormen een willekeurige steekproef van mensen in particuliere huishoudens in Nederland. Voor het onderzoek is gebruikgemaakt van het adressenbestand van Cendris (een dochteronderneming van TNT Post). De totale respons van de ankers bedraagt 45 procent; dit is vergelijkbaar met andere familie-enquêtes in Nederland (Dykstra e.a., 2005). Mannen, alleenstaande vrouwen, jongeren en volwassen thuiswonende kinderen zijn ondervertegenwoordigd in het hoofdbestand van de NKPS. Ankers met thuiswonende kinderen zijn oververtegenwoordigd.

Door middel van computerondersteunde interviews werd gedetailleerde informatie vergaard over de relatie van het anker met onder anderen diens ouders en maximaal twee willekeurig geselecteerde kinderen ouder dan 15 jaar. In de loop van het interview werd aan de ankers toestemming gevraagd om onder anderen één ouder (willekeurig geselecteerd indien beiden nog in leven waren, anders de overblijvende ouder) en de twee eerder geselecteerde kinderen te benaderen met een zelf-invulvragenlijst. Indien het anker toestemming gaf, werden de vragenlijsten met de post opgestuurd of bij het anker achtergelaten in het geval van huisgenoten. Na het interview werd aan de ankers gevraagd om ook zelf een schriftelijke vragenlijst in te vullen. Metingen voor een aantal van de onafhankelijke variabelen zijn middels de schriftelijke vragenlijst verkregen. De respons voor de schriftelijke ankervragenlijsten was 92 procent.

De analyses in dit artikel zijn beperkt tot ouders en kinderen die niet hetzelfde huishouden delen. We hebben hiervoor gekozen omdat steun en contact tussen mensen die samenleven sterk afwijken van mensen die niet samenleven. Van de in totaal 8.161 ankers hadden 6.805 een of meer uitwonende ouders en kinderen. De respons op de zelf-invulvragenlijst onder de uitwonende ouders was 41,2 procent en onder de kinderen 47,2 procent. Weigering door de ankers om toestemming te geven een familielid te benaderen was een belangrijkere reden voor non-respons dan het terugsturen van de vragenlijst door het betreffende familielid. De analyses zijn gebaseerd op data van ouders en kinderen die aan elkaar zijn gekoppeld. De volgende criteria zijn gebruikt om de correctheid van de koppeling te controleren. Ten eerste moest het familielid voor wie de schriftelijke vragenlijst bedoeld was ook daadwerkelijk de vragenlijst hebben ingevuld. Ten tweede moesten de ingevulde leeftijd (rekening houdend met een marge van +5 en -5 jaar) en het geslacht van het familielid overeenkomen met die gegevens zoals ze tijdens het interview door het anker waren opgegeven. Drie procent van de geselecteerde ouder-kindrelaties voldeed niet aan deze criteria en werd daarom uitgesloten van verdere analyse. In de uiteindelijke analyses zijn 4.055 dyades van 3.290 ankers betrokken: in 1800 dyades is het anker het kind en in 2255 is het anker de ouder. Nadere details over de non-respons bij familieleden is te vinden in Mandemakers en Dykstra (2007).

De selectiviteit van de respons van ouders en kinderen is onderzocht in multivariate analyses. De respons voor familierelaties waarvan ankers zeggen dat de kwaliteit niet zo hoog is. De frequentie van contact zoals gerapporteerd door ankers vertoont geen samenhang met de respons. Vaders en zonen zijn minder geneigd te reageren; dat geldt ook voor oudere familieleden. De respons is hoger voor familieleden van hoger opgeleide ankers. Datzelfde geldt voor hoger opgeleide familieleden en voor familieleden die in verstedelijkter gebied wonen. Interessant is dat familieleden die verder weg maar wel binnen Nederland wonen een hogere respons hebben.

Afhankelijke variabelen

De afhankelijke variabelen zijn geconstrueerd door het verschil in antwoorden aangaande steun en contact van ouders en kinderen te gebruiken. De gegevens van het anker zijn afkomstig van het persoonlijk interview; die van het familielid zijn afkomstig van de zelf-invulvragenlijst. We beperken ons in deze bijdrage tot twee vormen van steun, namelijk advies en praktische hulp (Zie Mandemakers en Dykstra, 2007, voor analyses van een omvangrijker aantal relatiekenmerken). De betreffende vragen voor ontvangen steun zijn: 'Hebt u van [familielid] de afgelopen drie maanden wel eens hulp gekregen bij praktische zaken, zoals klusjes doen in huis, dingen lenen, ergens heen brengen, of spullen vervoeren?' en 'Hebt u in de afgelopen drie maanden van [familielid] wel eens goede raad of advies gekregen?'. In vergelijkbare bewoordingen werd geïnformeerd naar gegeven steun. De antwoordcategorieën zijn 0 = *niet*, 1 = *een enkele keer* en 2 = *meerdere keren*. Daarnaast bestuderen we de frequentie van persoonlijk contact die is vastgesteld aan de hand van de vraag: 'Hoe vaak hebt u [familielid] in de afgelopen twaalf maanden gezien?'. De antwoordcategorieën lopen van 0 = *nooit* tot 6 = *dagelijks*.

De verschillen voor elk van de steun- en contactitems zijn berekend vanuit het perspectief van de ouder (die dus of het anker of de ouder van het anker is). We hebben telkens het antwoord van het kind afgetrokken van het antwoord van de ouder. Bij steun zijn de vragen over geven door de ouder gekoppeld aan ontvangen door het kind en vice versa. Een positief verschil betekent dat de ouder meer (ontvangen dan wel gegeven) steun rapporteert dan het kind; een negatief verschil betekent dat het kind meer steun rapporteert. Voor de steunitems lopen de verschillen van -2 tot 2, voor de frequentie van contact van -6 tot 6. Hierbij moet opgemerkt worden dat deze verschillen berekend zijn voor de antwoordcategorieën zoals die aan de respondenten zijn voorgelegd. Een verschil in antwoord voor de steunvragen van 'niet' en 'een enkele keer' is in deze analyse dus gelijk aan het verschil tussen 'een enkele keer' en 'meerdere keren'. Voor de frequentie van contact is een discrepantie tussen 'dagelijks' en 'eenmaal per week' even groot als tussen 'eenmaal per week' en 'eenmaal per maand'. We kiezen voor deze procedure omdat we zo dicht mogelijk willen blijven bij de antwoorden zoals gegeven door de respondenten.

Onafhankelijke variabelen

De volgende onafhankelijke variabelen zijn geconstrueerd met informatie van het anker en de familieleden verkregen uit de zelf-invulvragenlijsten. Als de ouder danwel het kind een anker is dan komt informatie over het opleidingsniveau uit het persoonlijke interview.

Familienormen. Een schaal van zeven Likert-achtige items is gehanteerd om familienormen te meten. De items zijn: 'Ouders horen hun volwassen kinderen te ondersteunen als die dat nodig hebben'; 'Ouders horen hun kinderen financieel bij te staan als die dat nodig hebben', 'Ouders horen hun volwassen kinderen onderdak te geven als die dat nodig hebben', 'Kinderen zouden voor hun zieke ouders moeten zorgen'; 'Als ouders bejaard zijn, moeten ze bij hun kinderen kunnen inwonen'; 'Kinderen die dichtbij hun ouders wonen zouden minstens één keer per week op bezoek moeten gaan' en 'Kinderen zouden onbetaald verlof moeten opnemen om voor hun zieke ouders te zorgen'. De antwoordcategorieën variëren van 1 = *helemaal mee oneens* tot 5 = *helemaal mee eens*. Cronbachs alfa van deze schaal voor de ouders is 0,72 en voor de kinderen 0,79, hetgeen op een redelijke tot goede interne consistentie wijst. De schaal loopt van 1 tot 5; een hogere score betekent dat men sterker van oordeel is dat familieleden voor elkaar klaar moeten staan.

Ontevredenheid. Een schaal met twee Likert-achtige items meet in hoeverre ouder en kind tevreden zijn met de ondersteuning in de familie. De antwoordcategorieën variëren van 1 = *helemaal mee oneens* tot 5 = *helemaal mee eens*. De items zijn: 'Ik vind dat ik meer steun zou moeten krijgen van mijn familie dan ik nu krijg' en 'Ik krijg voldoende hulp en advies van mijn familie' (omgekeerd gecodeerd). Cronbachs alfa van deze schaal voor de ouders is 0,61 en voor de kinderen 0,68, hetgeen op een redelijke interne consistentie wijst. Deze schaal loopt van 1 tot 5; een hogere score duidt op een sterker gevoel van ontevredenheid.

Relatiekwaliteit. Aan ouders en kinderen is gevraagd: Hoe zou u uw relatie met [kind/ouder] omschrijven? Antwoordcategorieën variëren van 1 = *niet zo goed* tot 4 = *heel goed*.

Behaald opleidingsniveau. Het hoogst behaalde opleidingsniveau is gebruikt als een *proxy* voor de cognitieve vaardigheden van de respondenten. De originele variabele is gehercodeerd in vier categorieën: 1 = *basisschool of lager*, 2 = *vmbo/mavo*, 3 = *havo/vwo/mbo*, tot 4 = *hbo/universiteit of hoger*.

Controlevariabelen

Twee variabelen zijn meegenomen om te controleren voor mogelijke methodische artefacten. De eerste is het aantal maanden dat is verstreken tussen het persoonlijk interview van het anker en de datum waarop de ouder-/ kindvragenlijsten binnen zijn gekomen. Deze tijdsduur controleert voor discrepanties die het resultaat zijn van het feit dat anker en ouder/kind over verschillende tijdsvakken rapporteren. De tijdsduur is gebruikt als controle bij de betrouwbaarheid van de antwoorden, aangezien een langere tussenliggende periode waarschijnlijk de variantie vergroot.

Aanvullend is een dummyvariabele toegevoegd die aangeeft of de ouder het anker is. Deze dummy controleert voor een mogelijke methode van dataverzamelingseffect (De Leeuw, 2005), aangezien ankers een persoonlijk interview kregen en familieleden een schriftelijke vragenlijst invulden.

Daarnaast is gecontroleerd voor een aantal achtergrondkenmerken. Ten eerste is rekening gehouden met de leeftijd en het geslacht van de ouder (1 = vader) en kind (1 = zoon). Ook is een dummyvariabele meegenomen die aangeeft of ouder en kind van hetzelfde geslacht zijn (1 = *zelfde geslacht*). Deze variabelen zijn in de analyses betrokken omdat uit eerder onderzoek naar voren is gekomen dat leeftijd en geslacht samenhangen met rapportageverschillen (Rossi en Rossi, 1990; Shapiro, 2004). Daarnaast bleken, zoals hiervoor is beschreven, leeftijd en geslacht gereleerd te zijn aan de kans dat familieleden de zelfinvulvragenlijst terugstuurden. Tabel 1 toont beschrijvende kenmerken van de onafhankelijke en controlevariabelen voor de ouders en de kinderen.

Tabel 1. Beschrijvende kenmerken van de onafhankelijke en controlevariabelen

	Ouder			Kind			Dyade		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	Bereik	<i>M</i>	<i>SD</i>	Bereik	<i>M</i>	<i>SD</i>	Bereik
Familienormen	3,08	0,59	1-5	2,99	0,58	1-5			
Ontevredenheid	2,25	0,78	1-5	2,02	0,71	1-5			
Relatiekwaliteit	3,63	0,55	1-4	3,36	0,73	1-4			
Opleidingsniveau	2,49	1,03	1-4	3,24	0,77	1-4			
Leeftijd	63,54	9,58	34-95	35,08	8,70	14-70			
Man (1 = ja)	0,39		0-1	0,40		0-1			
Zelfde geslacht (1 = ja)							0,53		0-1
Tijdsduur (maanden)							0,56	0,50	0-20,7
Ouder = anker (1 = ja)							0,60		0-1
<i>N</i> dyades in SUE analyse	4.055								
<i>N</i> ankers in SUE analyse	3.290								

Bron: Netherlands Kinship Panel Study, 2002-2004.

Analytische procedure

We bekijken algemene patronen aan de hand van het percentage ouder-kinddyades met overeenkomende rapporten. Deze resultaten zijn lastig te interpreteren omdat er geen goede standaard is voor de mate van overeenkomst van de antwoorden (Glass en Polisar, 1987). Statistische toetsen geven aan in hoeverre antwoorden numeriek gelijk zijn (dat wil zeggen of het verschil nul is), maar niet in hoeverre antwoorden inhoudelijk overeenkomen. Bovendien wordt de absolute grootte van verschillen beïnvloed door de variatie in de antwoorden en door het aantal antwoordcategorieën. Een geschikte standaard voor de overeenkomst van gekoppelde ouder-kindgegevens is welke mate van overeenkomst er zou zijn

als de data van ouders en kinderen willekeurig aan elkaar gekoppeld zouden zijn (Glass en Polisar, 1987). Om dit na te bootsen berekenen we de percentages van overeenkomst voor willekeurig gekoppelde ouders en kinderen. Deze procedure herhalen we honderd maal en daarvan nemen we het gemiddelde als basis voor een vergelijking van de overeenkomst in de antwoorden tussen ouders en kinderen.

De modellen ter verklaring van rapportageverschillen schatten we in twee stappen. Eerst schatten we aparte regressiemodellen voor elk van de ouder-kind-verschilscores van intergenerationele steun en contact (zoals eerder beschreven, vormen de hier gepresenteerde resultaten een deel van de meer omvattende analyses die in Mandemakers en Dykstra 2007 worden beschreven). In normale regressiemodellen (OLS) wordt het gemiddelde van een afhankelijke variabele geschat. Wij zijn echter geïnteresseerd in het modelleren van het gemiddelde van de vertekening én in de spreiding rond de gemiddelde verschilscores (de betrouwbaarheid). We maken daarom gebruik van zogenaamde heteroskedastische regressie (StataCorp, 2005a). Deze biedt de mogelijkheid om ook de spreiding (variantie) te modelleren. Deze regressies bestaan uit parameters voor de invloed op het gemiddelde en voor de invloed op de variantie. De onafhankelijke variabelen, waarvan de hypothese is dat ze de systematische vertekening beïnvloeden, worden aan het gemiddeldendeel van de modellen toegevoegd, de hypothesen over de onnauwkeurigheid aan het variantiedeel. De controlevariabelen worden zowel aan het gemiddelden- als aan het variantiedeel toegevoegd. Opleidingsniveau heeft volgens de hypothese een effect op de variantie van de verschilscores, maar zal ook toegevoegd worden aan het gemiddeldendeel als een controlevariabele, aangezien het gerelateerd is aan de respons van de familieleden.

In de tweede stap worden de resultaten van de regressieanalyses gecombineerd. Dit is nodig aangezien de afhankelijke variabelen sterk met elkaar samenhangen en zij deels hetzelfde meten, namelijk de mate van overeenstemming tussen ouder en kind over hun relatie. De statistische techniek die zich voor dit doel leent is Seemingly Unrelated Estimation (SUE). SUE is ook toepasbaar op andere modellen dan normale regressiemodellen (OLS), zoals de hier gebruikte heteroskedastische regressiemodellen. SUE houdt rekening met de onderlinge samenhang van de afhankelijke variabelen in de aparte regressiemodellen en berekent de modellen opnieuw alsof ze simultaan geschat worden. SUE voegt aan de analyse informatie over de samenhang tussen de afhankelijke variabelen toe door gebruik te maken van de (co)variantiestructuur. De door SUE geproduceerde coëfficiënten zijn gelijk aan die van de heteroskedastische regressiemodellen. SUE past slechts de standaardfouten aan. De in dit artikel gepresenteerde resultaten zijn de resultaten van de SUE. De standaardfouten van SUE zijn gebaseerd op de sandwich/robuuste (co)variantie-structuurtechniek (StataCorp, 2005b). Met SUE kan bekeken worden of het effect van een verklarende variabele verschilt voor de verschillende steun- en contactvariabelen. Met de Waldtoets zal gekeken worden of een varia-

bele niet toevallig significant is voor een van de regressiemodellen. Deze toetst of alle coëfficiënten van een verklarende variabele voor de verschillende afhankelijke variabelen significant van nul afwijken om zo de robuustheid te testen (zie Mandemakers en Dykstra, 2007, voor details). De standaardfouten zijn gecorrigeerd voor clustering van ouder-kinddyades in ankers.

Ontbrekende waarden bij de onafhankelijke en controlevariabelen zijn vervangen door het gemiddelde. Analyses met en zonder deze aanpassing verschilden niet substantieel. Resultaten van deze analyses zijn verkrijgbaar op verzoek. Overigens was het aantal respondenten met ontbrekende waarden zeer beperkt.

Resultaten

Algemene patronen rapportageverschillen

Het bovenste deel van tabel 2 toont de algemene patronen van verschillen in rapportages tussen ouders en kinderen. Het percentage dyades met overeenkomende rapporten ligt tussen de 45 en 60 procent. Zoals eerder besproken bestaat er geen duidelijke standaard voor overeenkomst in rapportage (Glass en Polisar, 1987). Daarom vergelijken we verschillen in rapporten van de ouders en kinderen binnen dezelfde familie met die van willekeurig aan elkaar gekoppelde ouders en kinderen (die dus geen familie van elkaar zijn). In de tabel is te zien, zoals mag worden verwacht, dat voor alle items de overeenkomst groter is voor ouders en kinderen binnen dezelfde familie dan voor willekeurig aan elkaar gekoppelde ouders en kinderen. Toch zijn er verschillen afhankelijk van het item. Bij rapportages van contactfrequentie zijn de verschillen tussen de familiedyades en de willekeurige dyades groter dan bij rapportages van steun; het grotere aantal antwoordcategorieën voor de contactvraag speelt hier ongetwijfeld een rol. Daarnaast zien we dat de verschillen tussen familiedyades en willekeurige dyades voor adviesitems kleiner zijn dan voor de praktische hulpitems.

Tabel 2. Overeenstemming in ouder-kind rapportages van steun en contact in familie en willekeurige dyades

	Gegeven door ouders		Ontvangen door ouders		Frequentie contact
	Advies	Praktische hulp	Advies	Praktische hulp	
% overeenstemming:					
Familie dyades	46,6	53,5	43,9	49,6	61,4
Willekeurige dyades	36,4	37,2	36,7	36,9	26,1
Familie dyades:					
% ouder overrapporteert	28,1	21,8	24,8	19,2	21,6
% ouder onderrapporteert	25,2	24,7	31,4	31,2	17,0
N dyades	3732	3797	3715	3893	4026

Bron: Netherlands Kinship Panel Study, 2002-2004.

Het onderste deel van tabel 2 geeft informatie over de richting van de rapportageverschillen. Onder ouders is er vaker een overrapportage van gegeven advies dan een onderrapportage, terwijl er voor ontvangen advies en praktische hulp vaker een onderrapportage is dan een overrapportage. Een onderrapportage onder ouders is, gegeven de wijze waarop de verschillende variabelen zijn berekend, tevens een overrapportage door kinderen. Het lijkt er aldus op dat zowel ouders als kinderen de steun die zij geven overrapporteren en de steun die zij ontvangen onderrapporteren. Praktische hulp gegeven door ouders vormt een uitzondering op dit patroon: hier zien we onder ouders vaker een onderrapportage dan een overrapportage. Tot slot toont tabel 2 dat ouders de frequentie van persoonlijk contact overrapporteren.

Determinanten van rapportageverschillen

De resultaten van de Seemingly Unrelated Estimation van de vijf steun- en contactitems, zoals gepresenteerd in tabel 3, geven inzicht in de determinanten van rapportageverschillen. Het gemiddelde van de verschillen en de variantie zijn gemodelleerd. Coëfficiënten in het bovenste deel van tabel 3 tonen de effecten op het gemiddelde van de verschillen en stellen dus mogelijke vertekeningen voor. De tekens in de H-kolommen geven de richting van de voorspelde effecten weer. Wij interpreteren de richting van de coëfficiënten op de volgende wijze: een positieve coëfficiënt betekent dat de ouder steun/contact overrapporteert vergeleken met de rapportage van het kind; een negatieve coëfficiënt betekent dat de ouder onderrapporteert. Zoals hiervoor is aangegeven, kan het overrapporteren door de ouder het resultaat zijn van onderrapporteren door het kind en vice versa. Effecten op de variantie stellen effecten op de nauwkeurigheid van rapportage voor (zie de coëfficiënten in het onderste deel van tabel 3 hierna). Een positieve coëfficiënt betekent een hogere variantie en dus meer onnauwkeurigheid.

De generationele inzet-hypothese voorspelt een positief verschil tussen de rapportage van ouder en kind voor alle items (i.e. ouders overrapporteren/ kinderen onderrapporteren), terwijl de zelfvermeerderingshypothese een positief verschil voorspelt voor door ouders gegeven steun en een negatief verschil voor door ouders ontvangen steun. In tabel 3 zijn de gemiddelde voorspelde verschillen gecontroleerd voor mogelijke oorzaken van vertekeningen en onnauwkeurigheden van ouders en kinderen. Deze gemiddelden zijn hetzelfde als de constante, wanneer alle variabelen gestandaardiseerd zouden zijn. Zoals de gemiddeld voorspelde verschillen laten zien, overrapporteren ouders gegeven advies en de frequentie van contact. Gegeven praktische hulp en ontvangen advies worden door ouders ondergerapporteerd. De ongecontroleerde verschillen uit tabel 2 lieten hetzelfde patroon zien. Over het geheel genomen zijn de resultaten voor de steunitems sterker in overeenstemming met de zelfvermeerderings-hypothese dan met de generationele-inzet hypothese. De overrapportage van de frequentie van contact is in overeenstemming met de generationele inzet-hypothese. Hierbij moet worden

Tabel 3. Seemingly Unrelated Estimates van heteroskedastische regressies van ouder-kindrapportage verschillen voor vijf steun- en contactitems. Ongestandaardiseerde coëfficiënten en standaardfouten gecorrigeerd voor clustering van ouder-kindrelaties in families

Effecten op het gemiddelde	Gegeven door ouder			Ontvangen door ouder			Frequentie contact	
	H ^b	Advies	Praktische hulp	H	Advies	Praktische hulp	H	
Gemiddeld voorspeld verschil ^a	?	0,042***	-0,034***	+	-0,074***	-0,138***	+	0,053***
<i>Ouder</i>								
Familienormen	+	0,088**	0,079**	+	0,071*	0,079***	+	0,042*
Ontevredenheid	?	0,018	0,026	-	-0,046*	-0,021	?	-0,004
Relatiekwaliteit	+	0,101***	0,062*	+	0,154***	0,048	+	0,106***
<i>Kind</i>								
Familienormen	-	-0,032	-0,014	-	-0,024	-0,024	-	-0,027
Ontevredenheid	+	0,062**	-0,006	?	0,014	-0,016	?	0,005
Relatiekwaliteit	-	-0,246***	-0,097***	-	-0,104***	-0,069***	-	-0,082***
<i>Tijdsduur</i>								
Ouder = anker	?	-0,001	0,003	?	-0,006	0,000	?	0,000
Vader	?	0,123***	-0,149***	?	0,015	-0,217***	?	0,239***
Zoon	?	-0,042	-0,033	?	0,022	0,015	?	0,036
Zelfde geslacht	?	0,051	0,033	?	-0,026	0,055	?	0,020
Leeftijd ouder	?	-0,010	-0,046	?	-0,009	-0,074	?	0,032
Leeftijd kind	?	-0,004	-0,005*	?	0,000	-0,007**	?	-0,003
Opleiding ouder	?	0,004	0,007*	?	0,003	0,003*	?	0,001
Opleiding kind	?	0,016	0,036	?	0,007	0,001	?	0,005
Constante		-0,007	0,020	?	0,020	-0,008	?	0,012
		0,201	-0,190		-0,517*	0,320		-0,170
<i>Ouder</i>								
Relatiekwaliteit	-	0,048*	0,038	-	0,041	0,109***	-	-0,018
Opleiding	-	0,025*	-0,020	-	-0,008	-0,021	-	-0,023
<i>Kind</i>								
Relatiekwaliteit	-	-0,011	0,078***	-	0,007	0,068***	-	-0,005
Opleiding	-	-0,015	0,001	-	-0,007	-0,055**	-	-0,052**
Tijdsduur	?	0,004	-0,001	?	-0,005	-0,008	?	0,017**
Ouder = anker	?	0,048*	0,050	?	0,009	0,004	?	0,029
Vader	?	-0,046	0,011	?	0,010	-0,018	?	0,020
Zoon	?	-0,008	-0,038	?	-0,002	0,058	?	-0,014
Zelfde geslacht	?	0,003	0,057*	?	-0,027	0,014*	?	-0,036

Vervolg tabel 3 op de volgende pagina

Effecten op het gemiddelde	Gegeven door ouder			Ontvangen door ouder			Frequentie contact	
	H ^b	Advies	Praktische hulp	H	Advies	Praktische hulp	H	
	Leeftijd ouder	?	0,003	-0,008**	?	0,000	0,001	?
Leeftijd kind	?	0,000	-0,006	?	0,000	-0,003	?	-0,002
Constante		-0,407**	0,155		-0,251	-0,551***		0,125
<i>N</i> dyades in SUEST		4055						
<i>N</i> ankers		3290						
<i>N</i> dyades per item		3732	3797		3715	3893		4026
$X^2(Df=15)$ van oorspr. modellen		227,4	95,9		77,7	111,5		180,4

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$. Eenzijdig wanneer een hypothese is gespecificeerd, anders tweezijdig.

^a Gemiddeld voorspelde ouder-kindverschilscore volgens het model (i.e. zelfde als constante indien alle variabelen gestandaardiseerd zouden zijn).

^b De tekens in de H (van Hypothese) kolommen: + duidt op verwacht overrapporteren door de ouder/ onderrapporteren door het kind; - duidt op verwacht onderrapporteren door de ouder/ overrapporteren door het kind.

Bron: Netherlands Kinship Panel Study, 2002-2004.

opgemerkt dat de zelfvermeerderingshypothese geen uitspraken doet over rapportageverschillen in contactfrequentie.

De derde hypothese voorspelt dat ouders en kinderen, die sterkere familienormen aanhangen, steun en contact zullen overrapporteren. Deze hypothese wordt ten dele bevestigd. Ouders met sterkere normen voor verplichtingen tegenover de familie overrapporteren de uitwisseling van advies en hulp bij praktische zaken en de frequentie van contact. De sterkte van familienormen onder kinderen vertoont geen enkele significante samenhang met de rapportage van uitgewisselde steun en frequentie van contact. We concluderen, gesteund door de resultaten van de Waldtoets, dat ouders die van oordeel zijn dat familieleden voor elkaar klaar moeten staan ertoe geneigd zijn steun en contact te overrapporteren, maar dat de rapportage door kinderen niet door dit oordeel wordt beïnvloed.

Volgens de vierde hypothese zullen ouders en kinderen die ontevreden zijn met de steun vanuit hun familie, ontvangen steun onderrapporteren. Conform deze hypothese laat tabel 3 zien dat naarmate ouders minder tevreden zijn met familiesteun, zij sterker geneigd zijn ontvangen advies te onderrapporteren. Onder kinderen is er een vergelijkbaar resultaat: ontevredenheid leidt tot onderrapportage van ontvangen advies (een positieve coëfficiënt geeft aan dat kinderen onderrapporteren). De resultaten voor gerapporteerde praktische hulp zijn niet in

overeenstemming met de verwachting: significante samenhangen ontbreken. De Waldtoetsen geven aan dat de effecten van ontevredenheid op de rapportage van ontvangen advies robuust zijn.

De vijfde hypothese stelt dat gepercipieerde relatiekwaliteit positief samenhangt met overrapportage door de ouders en kinderen van steun en contact. De resultaten zijn consistent met deze hypothese en ze zijn robuust, zo blijkt uit de Waldtoets. Een hoger gepercipieerde relatiekwaliteit door de ouders en kinderen leidt tot overrapportage van door ouders gegeven en ontvangen advies, door ouders gegeven praktische hulp en de frequentie van contact. Voor praktische hulp ontvangen door ouders wordt geen significante samenhang met de door ouders gepercipieerde relatiekwaliteit gevonden. Wellicht hebben we hier te maken met het gegeven dat relatiekwaliteit een minder belangrijke determinant is van de uitwisseling met ouders van praktische steun dan van emotionele steun (cf. Komter en Vollebergh, 1997). Bij instrumentele steun spelen hulpbehoevendheid en gevoelens van verplichting immers ook een belangrijke rol. De resultaten van relatiekwaliteit zijn robuust, zo blijkt uit de Waldtoets.

Onnauwkeurig rapporteren door de ouder of het kind kan ook tot rapportageverschillen leiden. De nauwkeurigheid van rapporteren wordt geanalyseerd door de variantie van de ouder-kindverschilcores te modelleren (zie het tweede deel van tabel 3). De zesde hypothese voorspelt dat gepercipieerde relatiekwaliteit positief verband houdt met de nauwkeurigheid van rapporteren (dat wil zeggen: er is een negatieve samenhang met de variantie). De resultaten weerspreken deze hypothese. Ten eerste zien we bij zowel ouders als kinderen een grotere in plaats van een kleinere onnauwkeurigheid in de rapportage van gegeven en ontvangen praktische steun naarmate de kwaliteit van de relatie met de ouders als beter wordt gepercipieerd. Vergelijkbare, maar zwakkere samenhangen worden bij zowel ouders als kinderen gevonden voor gegeven en ontvangen advies. Ten tweede blijkt er, zowel bij ouders als kinderen, geen samenhang te worden gevonden tussen de gepercipieerde relatiekwaliteit en de nauwkeurigheid waarmee gerapporteerd wordt over de frequentie van contact. Uit de Waldtoets komt naar voren dat het ontbreken van het verwachte effect van de relatiekwaliteit op de nauwkeurigheid van rapporteren een robuust resultaat is.

Hypothese zeven voorspelt dat hoe beter ouders en kinderen opgeleid zijn, des te nauwkeuriger zij steun en contact rapporteren. Onder ouders en kinderen is de samenhang tussen het opleidingsniveau en de onnauwkeurigheid van rapporteren voor alle steun- en contactitems in de verwachte negatieve richting (met één uitzondering: de rapportage door kinderen van praktische hulp aan ouders). De samenhang is bij de ouders echter uitsluitend significant voor de rapportage van gegeven advies. Bij de kinderen is de samenhang uitsluitend significant voor de rapportage van aan ouders gegeven praktische hulp bij klusjes en de frequentie van contact. De resultaten van de Waldtoets geven aan dat de negatieve effecten robuust zijn.

Tabel 3 geeft ook de resultaten weer van analyses van mogelijke methodische artefacten. Een kortere of langere tijdsduur tussen de datum van interview met het anker en de datum van binnenkomst van de schriftelijke vragenlijsten van het betreffende familielid blijkt niet te resulteren in onder- of overrapportage. Wel blijkt een langere tijdsduur samen te hangen met een grotere onnauwkeurigheid in de rapportage van de frequentie van persoonlijk contact. Voor de nauwkeurigheid van rapportage van de overige items worden geen verschillen die samenhangen met de tijdsduur gevonden. De dummy die aangeeft dat de ouder de ankerrespondent is, controleert voor een methode-effect dat geïntroduceerd is door het gebruik van verschillende vormen van dataverzameling (interviews en zelf-invulvragenlijsten). Als de ouder de ankerrespondent is, dan is er sprake van overrapportage van gegeven advies en van de frequentie van persoonlijk contact. Verder is er in dit geval sprake van onderrapportage van gegeven en ontvangen praktische hulp. Als de ouder de ankerrespondent is, zien we ook een grotere onnauwkeurigheid in de rapportage van gegeven advies. Overige methode-effecten zijn niet gevonden.

Consistente over- en onderrapportage samenhangend met het geslacht van ouder en kind zijn niet aangetroffen. Evenmin zijn consistente rapportageverschillen samenhangend met het opleidingsniveau van ouder en kind gevonden. Wel zien we dat naarmate de leeftijd van de ouders toeneemt er een neiging is gegeven en ontvangen praktische hulp te onderrapporteren. Daarentegen zien we onder kinderen dat naarmate de leeftijd toeneemt er een neiging is gegeven en ontvangen praktische hulp te overrapporteren. Het lijkt erop dat de rapportages van ouders en kinderen over uitwisselingen van praktische hulp met vorderende leeftijd sterker uiteen gaan lopen. De nauwkeurigheid van rapportages blijkt niet op een consistente manier samen te hangen met leeftijd en geslacht van ouder en kind.

Discussie

De onderhavige studie heeft gebruikgemaakt van aan elkaar gekoppelde gegevens van ouders en hun kinderen uit een grote steekproef van Nederlanders om verschillen in rapportages van intergenerationele steun en contact te beschrijven. Rapportageverschillen komen voor in 40 tot 55 procent van de ouder-kindrelaties. In vergelijking met willekeurige dyades zijn in familiedyades de overeenkomsten het sterkst voor de rapportages van frequentie van contact, gevolgd door die van respectievelijk praktische hulp en advies. Dit resultaat is consistent met eerder onderzoek waaruit is gebleken dat rapportageverschillen minder voorkomen bij niet-ambigue en objectieve items (Jessop, 1982).

De verklaring van rapportageverschillen is gezocht in termen van factoren die kunnen leiden tot vertekeningen en/of onnauwkeurigheden. Ten eerste is uit de resultaten naar voren gekomen dat rapportagediscrepanties niet gebonden zijn aan generationale positie. De resultaten duiden niet op telkens positief vertekende rapportages van ouders, zoals de generationele inzet-hypothese voorspelt. De kans

dat ouders en kinderen over- of onderrapporteren is even groot en de rapportageverschillen zijn klein. Het patroon dat naar voren komt is dat respondenten stelselmatig gegeven steun overrapporteren en ontvangen steun onderrapporteren, ongeacht of ze ouder of kind zijn. Zelfvermeerderingsmotieven, oftewel de neiging eigen gedragingen en vaardigheden positiever te beoordelen dan die van anderen, zouden hiervoor de grondslag zijn.

Ten tweede is naar voren gekomen dat persoonlijke normen, subjectieve oordelen en percepties van relatiekwaliteit verantwoordelijk zijn voor rapportageverschillen. Uitwisselingen tussen ouders en kinderen worden positief vertekend door het belang dat wordt gehecht aan steunverlening door familieleden, en negatief door ontevredenheid met de mate van steun vanuit de familie. Opvallend is dat ouderrapportages kwetsbaarder zijn voor vertekeningen door persoonlijke normen dan die van kinderen. Hier zien we parallellen met resultaten uit de kinder- en jeugdpsychologie, waar gebleken is dat kinderen betrouwbaardere rapportages leveren dan ouders (Cook en Goldstein, 1993). In ouder-kinddyades die als kwalitatief goed worden gepercipieerd is er ook een positieve vertekening van steunuitwisselingen. Onderzoekers die gebruikmaken van zelfrapportages over steun en contact zouden rekening moeten houden met het feit dat deze vertekend kunnen zijn door het algemene beeld dat mensen van een relatie hebben. Hoewel een gepercipieerde hogere relatiekwaliteit bij zowel ouders als kinderen samenhangt met positieve rapportagevertekening, zien we niet een hogere nauwkeurigheid van rapporteren. Het lijkt erop dat er bij kwalitatief betere relaties een algemene tendens is om uitwisselingen te overschatten, maar dat deze tendens zich niet in alle dyades even sterk manifesteert.

Het resultaat dat overrapporteren van steun en contact samenhangt met een gepercipieerde hogere relatiekwaliteit kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Het is denkbaar dat een vooralsnog onbekende factor, zoals een algemene positieve levensinstelling, ertoe leidt dat respondenten hun relatie door een roze bril zien en daardoor de intensiteit van steun en contact overrapporteren. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of de samenhang tussen relatiekwaliteit en overrapporteren een schijnverband is. Aanwijzingen dat optimisme een rol speelt bij de perceptie van relatiekwaliteit en ontvangen steun is te vinden in een recente sociaal-psychologische studie onder studenten die een relatie met elkaar hadden (Srivasta, McGonigal, Richards, Butler en Gross, 2006). Optimistisch ingestelden en hun partners rapporteerden een hogere mate van tevredenheid met hun relatie en vonden van elkaar dat ze zich meer constructief opstelden tijdens een conflictsituatie dan niet-optimisten en hun partners. Optimisme bleek ook de kans te verhogen dat betrokkenen nog bij elkaar waren een jaar na het eerste meetmoment.

Vanuit studies naar partnerrelaties zijn er aanwijzingen dat het maken van positieve vertekeningen eigen is aan mensen in kwalitatief goede relaties (Gable, Reis en Downey, 2003; Murray, Holmes en Griffin, 1996). Geconstateerd is dat partners in goede relaties 'positieve illusies' hebben over de ander: ze dichten aan de ander

meer gunstige eigenschappen toe dan betrokkene zelf doet, ze benadrukken de deugden van de partner en zien diens falen door de vingers of lijken negatief gedrag niet eens op te merken. Een zekere mate van zelf-misleiding lijkt inherent te zijn aan gelukkige partnerrelaties. Onze studie suggereert dat een neiging tot positief vertekenen ook kenmerkend is voor ouders en kinderen in goede relaties.

Twee resultaten verdienen vanuit methodisch oogpunt extra aandacht. Het eerste is dat een langere tijdsduur tussen de datavergaring bij de ankers en de familieleden niet tot meer discrepanties leidt, met één uitzondering. Slechts voor de rapportage van de frequentie van persoonlijk contact is er een toename van de discrepanties te zien. Blijkbaar maakt het niet uit of rapportage over steun betrekking heeft op verschillende tijdsperiodes. Voor persoonlijk contact geldt dit niet, wellicht omdat verjaardagen en andere periodegebonden vieringen (bijvoorbeeld Sinterklaas) bij uitstek gelegenheden zijn om familieleden weer te zien. Wanneer dergelijke vieringen kort voor het interview hebben plaatsgevonden, is er misschien overrapportage van persoonlijk contact, omdat de herinnering aan de bijeenkomst nog erg vers is. In de studie van Shapiro (2004) naar rapportageverschillen in de National Survey of Families and Households werden ook geen effecten van tijdsduur gevonden. Het uitblijven hiervan is geruststellend voor onderzoek waarbij de gegevens van respondenten en hun familieleden op verschillende tijdstippen worden verzameld.

Het tweede resultaat dat vanuit methodologisch oogpunt aandacht verdient, is dat het voor vier van de vijf steun- en contactitems uitmaakt of het anker de ouder of het kind is. De richting van de discrepanties is echter niet consistent: de ene helft is overrapportage en de andere onderrapportage. In de NKPS zijn data bij ankers en familieleden op verschillende wijzen vergaard. Ankers werden persoonlijk geïnterviewd en familieleden vulden een schriftelijke vragenlijst in. De aanwezigheid van een interviewer zou wellicht tot meer sociaal wenselijke antwoorden van de ankers kunnen leiden (Tourangeau e.a., 2000), maar aangezien er geen consistent patroon in onze resultaten te vinden is, lijkt dat voor de NKPS geen sterke verklaring. Familieleden wisten, toen ze de vragenlijst invulden, dat hun ouder/kind reeds was geïnterviewd, hetgeen een aansporing zou kunnen zijn geweest om zo consciëntieus mogelijk te werk te gaan. Desalniettemin toont het bestaan van duidelijke discrepanties, die gerelateerd zijn aan de methode van dataverzameling, aan dat onderzoekers moeten proberen om de methode van onderzoek zoveel mogelijk hetzelfde te houden voor alle respondenten (zie: De Leeuw, 2005).

Bij een aantal tekortkomingen van dit onderzoek willen we kort stilstaan. Non-respons onder familieleden is daar één van. Van minder dan de helft van de ouders en kinderen die waren geselecteerd, zijn ingevulde vragenlijsten verkregen. Bijkomende analyses lieten zien dat de multi-actordata waarover we beschikken afkomstig zijn van de 'betere' ouder-kindrelaties. In de analyses is met deze selectie rekening gehouden door te controleren voor factoren die met de non-respons onder familieleden verband houden. De algemene conclusie dat selectie de re-

sultaten van deze studie niet in sterke mate heeft beïnvloed, lijkt ook in dit geval rechtvaardig te zijn. Eventuele statistische technieken om met deze selectie om te gaan (bijvoorbeeld met een Heckmansselectiemodel) zijn in de onderhavige studie achterwege gelaten omdat de analyses zonder dergelijke aanpassingen al vrij gecompliceerd zijn.

Een andere tekortkoming is dat onze metingen niet direct betrekking hebben op over- en onderrapporteren door ouders en kinderen. Slechts verschillen in rapportage tussen ouders en kinderen konden worden geobserveerd. 'Echt' over- en onderrapporteren kon, bij gebrek aan een objectieve standaard, niet worden vastgesteld. We weten niet meer dan wat ouders en kinderen zeggen. Onderzoek naar rapportageverschillen zou baat kunnen hebben bij meer objectieve metingen van de omgang tussen ouders en kinderen, zoals bijvoorbeeld gegevens over e-mail- en telefoonverkeer.

Deze studie richtte zich op rapportages van steun en contact tussen ouders en kinderen als afhankelijke variabelen. Maar de vraag die er werkelijk toe doet, is of het uitmaakt voor inhoudelijke resultaten dat ouders en kinderen verschillend rapporteren. Dit zou kunnen worden onderzocht door de voorspellende waarde van zelfrapportages van steun en contact te vergelijken met informatie van andere informanten. Er zijn aanwijzingen dat het voor analyses naar de kwaliteit van ouder-kindrelaties niet uitmaakt of deze op rapportage van de ouder of het kind is gebaseerd (Aquilino, 1999). Voor onderzoek van steun en contact is dit echter nog niet aangetoond.

Nader inzicht in rapportagediscrepanties zou kunnen worden verkregen door het multiniveau karakter van de data in analyses sterker uit te buiten. In de onderhavige studie hebben we uitsluitend gecontroleerd voor het genest-zijn van dyades bij ankers. We hebben geen gebruik gemaakt van de multiniveaustructuur van de data. Met geschikte statistische technieken zou men de zelfrapportage van de steun en omgang in een aantal hechte familierelaties kunnen vergelijken met de versie gegeven door alle betrokkenen. Op die manier wordt het mogelijk om uit te vinden of vertekend en/of onnauwkeurig rapporteren over een specifieke relatie gerelateerd is aan de wijze van rapporteren over andere relaties. Ook wordt het mogelijk om te bepalen of vertekeningen en onnauwkeurigheden vaker in bepaalde families voorkomen dan in andere. Tot slot wordt het dan duidelijk wat voor typen personen een duidelijk scheef beeld van hun relaties hebben.

Literatuur

- Antonucci, T.C. and Israel, B.A. (1986) 'Veridicality of Social Support: A Comparison of Principal and Network Members' Responses', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54: 432-437.
- Aquilino, W.S. (1999) 'Two Views of One Relationship: Comparing Parents' and Young Adult Children's Reports on the Quality of Intergenerational Relations', *Journal of Marriage and the Family*, 61: 858-870.

- Bengtson, V. L. and Kuypers, J. A. (1971) 'Generational Difference and the Developmental Stake', *Aging and Human Development*, 2: 249-260.
- Bond, J.B. and Harvey, C.D.H. (1991) 'Ethnicity and Intergenerational Perceptions of Family Solidarity', *International Journal of Aging and Human Development*, 33: 33-44.
- Burton, S. and Blair, E. (1991) 'Task Conditions, Response Formulation Processes, and Response Accuracy for Behavioral Frequency Questions in Surveys', *Public Opinion Quarterly*, 55: 50-79.
- Cook, W.L. and Goldstein, M. J. (1993) 'Multiple Perspectives on Family Relationships: A Latent Variables Model', *Child Development*, 64: 1377-1388.
- Coriell, M. and Cohen, S. (1995) 'Concordance in the Face of a Stressful Event: When do Members of a Dyad Agree That One Person Supported the Other?', *Journal of Personality and Social Psychology*, 69: 289-299.
- Draisma, S. (2000) *Response: A Simulation Model of Question Answering in Survey Interviews*. Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Dykstra, P.A., Kalmijn, M., Knijn, T.C.M., Komter, A.E., Liefbroer, A.C. & Mulder, C.H. (2005) 'Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study, a Multi-Actor, Multi-Method Panel study on Solidarity in Family Relationships, Wave 1'. NKPS Working Paper No. 4. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
- Festinger, L.A. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford Press.
- Fiske, S. T. (2004) *Social Beings: A Core Motives Approach to Social Psychology*. New York: Wiley.
- Gable, S.L., H.T. Reis and G. Downey (2003) "'He Said, She Said": A Quasi-Signal Detection Analysis of Daily Interactions Between Close Relationship Partners', *Psychological Science*, 14:100-105.
- Gagné, F.M. and Lydon, J.E. (2004) 'Bias and Accuracy in Close Relationships: An Integrative Review', *Personality and Social Psychology Review*, 8: 322-323.
- Gans, D. and Silverstein, M. (2006) 'Norms of Filial Responsibility for Aging Parents Across Time and Generations', *Journal of Marriage and Family*, 68: 961-976.
- Giarusso, R., Stallings, M. and Bengtson, V.L. (1995) 'The "Intergenerational stake" Hypothesis Revisited: Parent-Child Differences in Perceptions of Relationships 20 Years Later', In V.L. Bengtson, K.W. Schaie and L.M. Burton (eds), *Adult Intergenerational Relations. Effects of Societal Change* (pp. 227-263). New York: Springer Publishing Company.
- Glass, J. and Polisar, D. (1987) 'A Method and Metric for Assessing Similarity Among Dyads', *Journal of Marriage and the Family*, 49: 663-668.
- Jessop, D. J. (1981) 'Family Relationships as Viewed by Parents and Adolescents: A Specification', *Journal of Marriage and the Family*, 43: 95-107.
- Jessop, D. J. (1982) 'Topic Variation in Levels of Agreement Between Parents and Adolescents', *Public Opinion Quarterly*, 46, 538-559.

- Kamo, Y. (2000) "He Said, She Said": Assessing Discrepancies in Husbands' and Wives' Reports on the Division of Household Labor, *Social Science Research*, 29: 459-476.
- Klein Ikkink, K., Tilburg, T. van and Knipscheer, K.C.P.M. (1999) 'Perceived Instrumental Support Exchanges in Relationships Between Elderly and Their Adult Children: Normative and Structural Explanations', *Journal of Marriage and the Family*, 61: 831-844.
- Knäuper, B., Belli, R.F., Hill, D.H. and Regula Herzog, A. (1997) 'Question Difficulty and Respondents' Cognitive Ability: The Effect on Data Quality', *Journal of Official Statistics*, 13: 181-199.
- Komter, A. and Vollebergh, W. (1997) 'Gift giving and the Emotional Significance of Family and Friends', *Journal of Marriage and the Family*, 59: 747-757.
- Leeuw, E. de (2005) 'To Mix or Not to Mix Data Collection Modes in Surveys', *Journal of Official Statistics*, 21: 233-255.
- Liefbroer A.C and Mulder C.H. (2006) 'Family Obligations', In P.A. Dykstra, M. Kal-mijn, A.E. Komter, T.C.M. Knijn, A.C. Liefbroer & C.H. Mulder (Eds), *Family So-lidarity in the Netherlands* (pp. 123-146). Amsterdam: Dutch University Press.
- Mandemakers, J.J. en Dykstra, P.A. (2007) 'Vertekening en Onnauwkeurigheid in de Rapportage van Intergenerationele Steun en Contact Door Ouder en Kind', *Mens en Maatschappij*, 82: 72-96.
- Pescosolido, B.A. and Wright, E.R. (2004) 'The View from Two Worlds: The Conver-gence of Social Network Reports Between Mental Health Clients and Their Ties', *Social Science & Medicine*, 58: 1795-1806.
- Press, J.E. and Townsley, E. (1998) 'Wives' and Husbands' Housework Reporting. Gender, Class and Social Desirability', *Gender and Society*, 12: 188-218.
- Rossi, A.S. and Rossi, P.H. (1990) *Of Human Bonding. Parent-Child Relations Across the Life Course*. New York: Aldine de Gruyter.
- Shapiro, A. (2004) 'Revisiting the Generation Gap: Exploring the Relationships of Parent/Adult-Child Dyads', *International Journal of Aging and Human Develop-ment*, 58: 127-146.
- Srivastava, S., K.M. McGonigal, J.M. Richards, E.A. Butler and J.J. Gross (2006) 'Op-timism in Close Relationships: How Seeing Things in a Positive Light Makes Them So', *Journal of Personality and Social Psychology*, 91: 143-153.
- StataCorp. (2005a) 'INTREG- Interval Regression', In *Stata Base Reference Manual*, Volume 1, A-J, Release 9 (pp. 506-516). College Station, TX: StataCorp LP.
- StataCorp. (2005b) 'SUEST- Seemingly Unrelated Estimation', In *Stata Base Reference Manual*, Volume 3, R-Z, Release 9 (pp. 303-322). College Station, TX: StataCorp LP.
- Stevens, L. E. and Fiske, S. T. (1995) 'Motivation and Cognition in Social Life: A So-cial Survival Perspective', *Social Cognition*, 13: 189-214.
- Tein, J.-Y., Roosa, M.W. and Michaels, M. (1994) 'Agreement Between Parent and Child Reports on Parental Behaviors', *Journal of Marriage and the Family*, 56: 341-355.

Tourangeau, R., Rips, L.J. and Rasinski, K. (2000) *The Psychology of Survey Response*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Uchino, B.N. (2004) *Social Support and Physical Health: Understanding the Health Consequences of Relationships*. New Haven, CT: Yale University Press.